

ESKİ FURUNLU KÖYÜ HACI İBRAHİM CAMİİ (BAYINDIR / İZMİR)

Bayındır'ın 5 km. kuzeybatısında ve İzmir-Bayındır karayoluna 1 km. uzaklıktaki Eski Furunlu Köyü, bugün tamamen terk edilmiş durumdadır¹. Köyde, burada tanıtacağımız caminin yanı sıra, bir hamam, bir köprü ve birisi camiyle çağdaş, diğerleri yakın tarihli çok sayıda çeşme vardır. Caminin ~ 200 m. doğusundaki hamam, bugün bir dere yatağı içinde kalmış, tamamen çalı ve ağaçlarla kaplanmıştır. Bu nedenle hamamda inceleme yapmamız mümkün olamadı. Köprü, caminin kuzeydoğusundadır. Yuvarlak kemerli, tek gözlü basit bir köprüdür.

Cami, duvarlarla çevrili geniş bir avlu içerisindedir (Resim-1). Avlunun batı kesimi, arazideki eğim nedeniyle, buradan geçen yola oranla oldukça yüksek bir teras üzerinde yükselmektedir. Yapı, enine dikdörtgen planlı bir harim, harimin kuzey ve doğusunda birer son cemaat yeri ve kuzeydeki son cemaat yerinin doğu köşesindeki minareden oluşmaktadır (Şekil-1) (Resim-1). Kuzeyinde, mermerden sekizgen bir şadırvan vardır. Şadırvanın üzeri, tuğlayla örülmüş altı destekle taşınan bir kırma çatıyla örtülüdür.

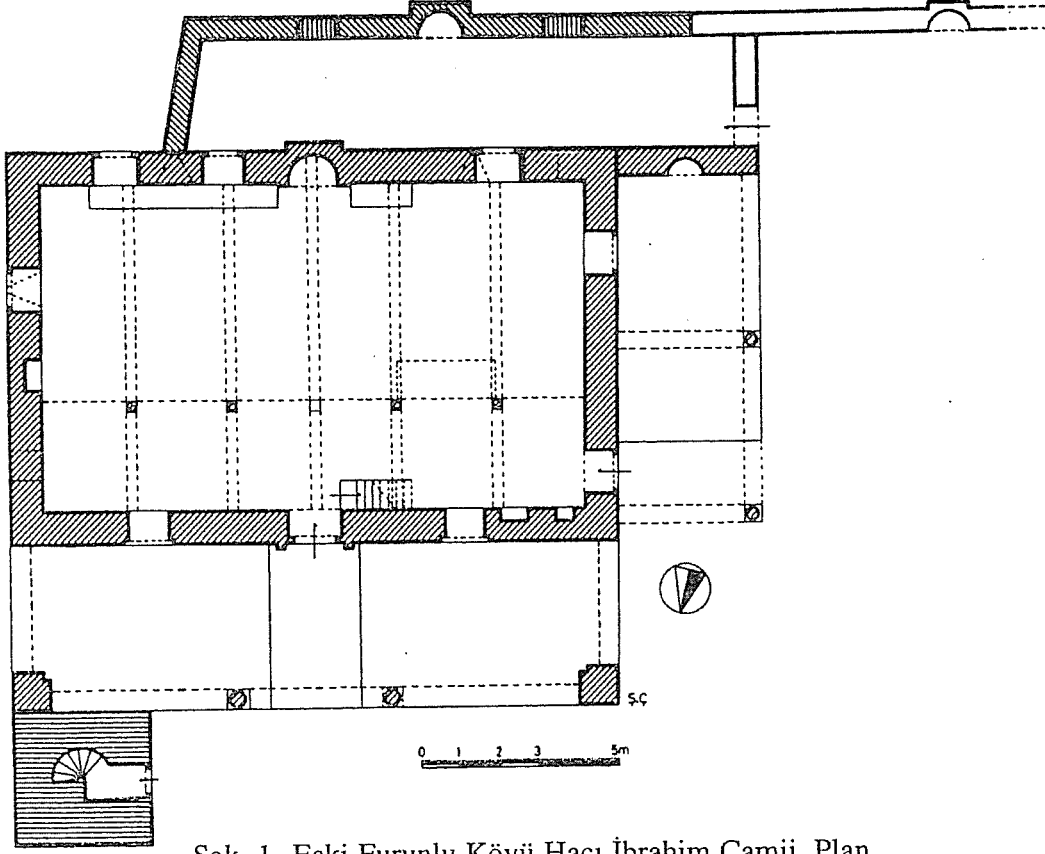
Yapının inşaa malzemesi moloz taştır. Duvarlar sıvalıdır. Doğu ve güney cephelerinde, yakın zamanda sıva üzerine boya ile sahte derzler yapılarak, duvarlarda almaşık örgü izlenimi yaratılmıştır. İki sıra kirpi saçak, doğu ve güney duvarlarının üst kesimini dolanmaktadır. Son cemaat yerleri nedeniyle batı ve kuzey cephelerine saçak yapılmamıştır. Yapının üzeri, dört yana eğimli kırma çatıyla örtülü ve kiremitle kaplıdır.

Güneyde, caminin güney duvarına 2.80m. mesafede, üzerinde mihrap bulunan bir duvar yer alır (Resim-2). Duvarın doğu - batı doğrultudaki 11.75 m.lik bölümüyle, caminin güney duvarına yamuk bir şekilde bağlanan bölümünün aynı dönemde inşa edildiği, bugün avluyu çevreleyen duvarın sonradan bu duvara eklendiği anlaşılmaktadır.

¹ 1970 yılında, köye 1 km. uzaklıkta, Bayındır'a ulaşan karayolunun diğer yakasında yer alan ve köylülerin önceleri sadece yaz aylarında yerleştiği Yeni Furunlu'ya elektrik bağlanması, halkın tamamen buraya göç etmesine yol açmıştır.

1467 yılına ait olduğu tahmin edilen Tapu-Tahrir defterindeki kayıtlara göre, bu tarihlerde Furunlu köyünde vergi yükümlüsü nüfus 21 hane ve 4 mücerred idi. Köyün yıllık vergi hasılatı 977 akçe idi (*İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu- Tahrir Defteri I/1 Mük.*). Selim I. (1512-20) dönemine ait bir başka deftere göre köyde 39 hane, 9 mücerred vergi yükümlüsü ve 9 muaf nüfus vardı. Köy hasılatı 3800 akçe idi (*BOA. TD. 87*). 1529 tarihli deftere göre köyde 36 hane, 25 mücerred, 4 muaf nüfus vardı. Köyün hasılatı da 4095 akçe idi (*BOA. TD. 148*). Son tahrir olan 1575 tarihli defterde köy nüfusunun oldukça arttığını görüyoruz. Bu deftere göre köyde 83 hane, 173 mücerred ve 3 muaf nüfus bulunmaktaydı. Hasılat ise 7000 akçeye ulaşmıştı (*Ankara Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi TK. 129*). Sözkonusu defterlere göre, pamuk ekimi ve bağcılık yanında, hububat, keten, meyve, susam, bakliyat üretimi ve arıcılık faaliyetleri köyün belli başlı vergi gelirlerini oluşturmaktaydı. (Bu bilgileri, E.Ü. Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Araştırma Görevlisi Mehmet Ali Demirbaş'a borçluyum. Kendisine teşekkürü borç bilirim.)

Şakir Çakmak

Şek. 1- Eski Furunlu Köyü Hacı İbrahim Camii. Plan.

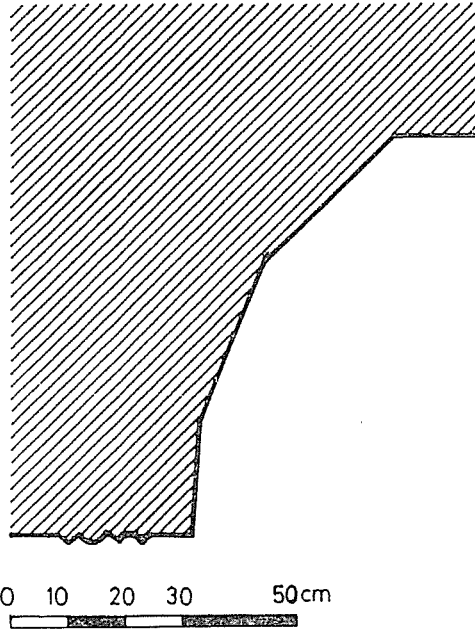
Duvar, ortadaki mihrap ve iki yanındaki pencerelerle tam bir simetri sergilemektedir. Pencereler sonradan örülerek kapatılmıştır. Alçı mihrap özenli bir işçiliğe sahiptir (Resim-3). Yedi kenarlı mihrap nişi (Şekil-2), üç sıra mukarnaslı bir kavsara ile örtülüdür. Kavsaranın üst kesimi, istiridye kabuğu şeklinde yivlenmiş çeyrek küre şekilli bir nişle son bulmaktadır. Bu duvarın işlevini aşağıda tartışacağız.

Doğu cephesinin alt kesiminde, düz atkı taşlı ve sivri kemerli alınlıklı, dikdörtgen şekilli bir pencere vardır. Üstte ise iki pencereye yer verilmiştir. Bu iki pencereden kuzeydeki, alttaki pencerenin düzenini tekrarlar. Diğer pencere mazgal şekillidir (Resim-4).

Güney cephesinde, altta ve üstte üçer pencere vardır. Alt sıradaki pencereler, düz atkı taşlı ve sivri kemerli alınlıklıdır. Üst sıradaki pencerelerden ikisi öküz gözü şekilli, diğeri dikdörtgen şekillidir. Dikdörtgen şekilli pencere sonradan açılmıştır.

Batı cephesinin önündeki son cemaat yerinin üzeri, iki devşirme sütun üzerine oturan, kuzey - güney yönlü kirişlerle taşınan bir sundurmayla örtülüdür (Resim-5). Son cemaat yerinin güneyi bir duvarla kapatılmış ve bu duvar üzerine bir dış mihrap yerleştirilmiştir. Yarım daire kesitli mihrap nişini beş sıra mukarnaslı bir kavsara örtmektedir. Kavsaranın üst kesimi istiridye kabuğu şeklinde yivlenmiştir. Bunun da üzerinde bir alem motifi görülmektedir. Bu duvar ile harim duvarı arasında bir bitişme çizgisi vardır. Bu çizgi, son cemaat yerinin yapıya sonradan eklendiği izlenimi uyandırmaktadır. Ancak, ahşap çatının taşınmasında kullanılan profilli yastıkların harimdekilere benzemesi ; harimin doğu ve güney duvarlarının üst kesimlerinde pencere

Eski Furunlu Köyü Hacı İbrahim Camii

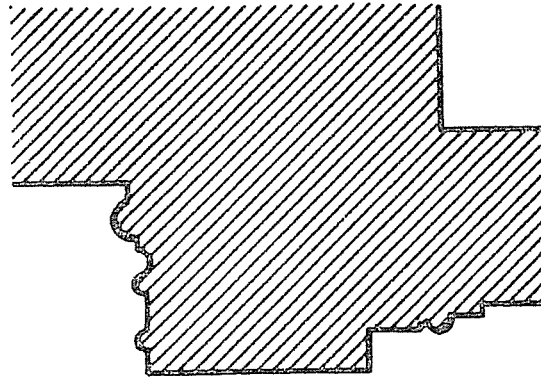
Şek. 2- Eski Furunlu Köyü Hacı İbrahim Camii. Güneydeki duvar üzerinde yer alan mihrabın profili.

açılmış olmasına karşın, batı duvarının üst kesiminde pencere bulunmaması ; harimin güney ve doğu cephelerinde görülen kirpi saçağın bu cephede bulunmayışı, bu kesimde bir son cemaat yerinin tasarlandığını göstermektedir. Bu durumda, harim duvarından daha ince tutulan son cemaat yeri güney duvarının, harim duvarıyla kaynaştırılmasına gerek duyulmadığını, ya da başlangıçta açık olan son cemaat yeri güney kenarının sonradan kapatıldığını kabul etmek gerekecektir. Batı duvarında sadece bir pencere açıklığı vardır. Duvarın güney kesimine yerleştirilmiş olan bu pencere, diğer cephelerdeki alt sıra pencerelerinin düzenini tekrarlar. Cephenin kuzey kesiminde, harime girişi sağlayan bir açıklık vardır. Basık kemerli giriş açıklığı, yüzeysel silmelerden oluşan dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır. Çerçevenin üst kesiminde, alçıyla oluşturulmuş dilimli bir sağır kemer görülmektedir. Kemerin ortasında, daire şekilli bir madalyon içinde yazı izleri seçilebilmesine karşın, badanayla kapatıldığı için içeriği anlayamamaktadır.

Harimin kuzeyindeki son cemaat yerinin doğu köşesinde, yapıya sonradan eklenmiş bir minare vardır (Resim-1). Minarenin silindirik gövdesi, altta kare , üstte sekizgen kesitli iki kademeli bir kürsü üzerine oturmaktadır. Sekizgen prizma şekilli bölümün her yüzüne sivri kemerli birer pano yerleştirilmiştir. Minareye, batıda yer alan gemi teknesi kemerli bir açıklıktan girilmektedir. Giriş açıklığının üst kesiminde minarenin inşa kitabesi vardır.

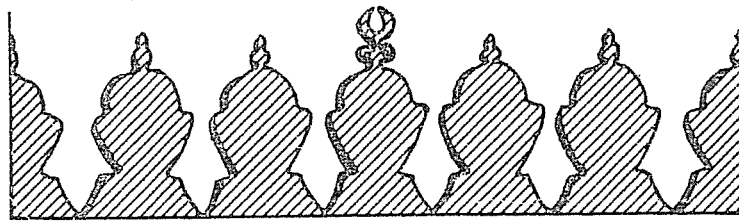
Harimin kuzeyindeki son cemaat yeri, köşelerde iki kütleli paye, ortada ise iki devşirme sütun üzerine oturan düz bir tavanla örtülüdür (Resim-6). Doğudaki sütun, kare kesitli bir altlık üzerine oturmaktadır. Batıdaki sütunun altlığı yoktur. Her iki sütunun dor düzeninde birer başlığı vardır. Köşelerde yer alan payelerin içe bakan yüzlerinde, dikdörtgen panolar içine alınmış, dilimli kemer motiflerinden oluşan yüzeysel alçı süslemeler bulunmaktadır. Son cemaat yerine, sonradan bir asma kat inşa edilmiştir. Harimin kuzey cephesi, diğer cephelere oranla oldukça özenlidir. İki yandaki pencere açıklıkları üç dilimli kemerle örtülmüştür. Pencereler birer çökertme içine alınmıştır.

Çökertmelerin üst kesimine, mukarnaslı, yüzeysel birer kavsara görünümü verilmiştir. Pencereler bu düzenlemeyle, birer dış mihrabı düşündürmektedirler. Harime, cephenin ortasında yer alan sade bir taçkapıdan girilmektedir. Taçkapı cepheye oranla hafif bir taşıntıya sahiptir. İç ve dış bükey kavisli silmelerle belirlenmiş dikdörtgen bir çerçevesi vardır (Şekil-3). Giriş aralığı bir basık kemerle örtülüdür. Üzerinde yatay üç sıra halinde düzenlenmiş oniki satırdan oluşan bir inşa kitabesi vardır. Kitabenin üst kısmında ters - düz palmet motiflerinden oluşan bir alçı süsleme görülmektedir (Şekil-4). Daha yukarıda kadınlar mahfiline açılan bir pencere ve bunun iki yanında çark-ı felek motifli birer rozet bulunmaktadır.

0 10 20 30cm

Şek. 3- Eski Furunlu Köyü Hacı İbrahim Camii. Taçkapı profili.

Şek. 4- Eski Furunlu Köyü Hacı İbrahim Camii. Taçkapının üst kesimindeki süsleme.

Harim zemini, define arayıcıları tarafından delik deşik edilmiş durumdadır. Yerinden sökülmüş bir döşeme taşı üzerinde, Yunanca bir yazıt dikkati çekmektedir². Minber ve vaiz kürsüsü de parçalanmıştır. Harimin üzeri ahşap tavanla örtülüdür. Tavan, kare kesitli beş ahşap destekle taşınmaktadır (Resim-7). Desteklerden ortada yer

² Sözkonusu yazıt, J. Keil - A. Von Premerstein, *Ericht Über Eine Dritte Reise in Lydien Und Den Angrenzenden Gebieten Ioniens*, Wien, 1914, s. 96 da yayınlanmıştır.

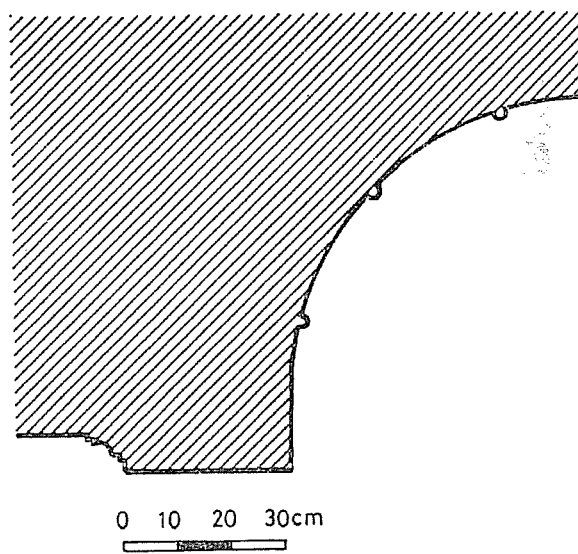
alanı, mihrap eksenindeki girişi engellemek için harim zeminine indirilmemiş, kadınlar mahfilinden başlatılmıştır. Destekler üzerine, profilli yastıklar aracılığıyla, kuzey - güney yönlü ana kirişler yerleştirilmiştir. Ana kirişler üzerine doğu batı yönlü tali kirişler, bunların üzerine de düz tavan tahtaları çakılmıştır.

Pencereler dıştaki düzenlerini tekrarlamazlar. Duvarların alt kesimlerdeki büyük pencereler dikdörtgen şekillidirler. Bu pencerelerin alçıyla oluşturulmuş sivri kemerli birer alınlıkları vardır. Tüm alınlıkların tepe noktasına birer alem motifi yerleştirilmiştir. Güney duvarının üst kesimindeki öküz gözü şekilli iki pencere, içten, istiridye kabuğu şeklinde yivlenmiştir.

Harimin kuzey duvarının batı kesiminde iki , doğu duvarının ortasında bir dolap nişi yer almaktadır.

Harimin kuzeyindeki ahşap kadınlar mahfiline, girişin batısındaki bir ahşap merdivenle çıkılmaktadır. Mahfilde, batıdan itibaren ikinci sahnın hizasında, harime doğru taşıntı yapan bir balkoncuuk vardır.

Güney duvarının ortasında yer alan alçı mihrap, dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır (Resim-8). Mihrabın tüm yüzeyi, mermer izlenimi verecek şekilde boyanmıştır. Yarım daire kesitli mihrap nişi, üç sıra mukarnaslı bir kavsara ile örtülüdür. Mukarnasların alt kesimlerinden inen dikey kaytan silmeler mihrap nişine bir çokgen görünümü vermektedir (Şekil-5). Kavsaranın üst kesimi, istiridye kabuğu şeklinde yivlenmiş bir küçük nişle son bulmaktadır. Bu nişin üzerine bir alem motifi, kavsara kemer köşeliklerine de iki gülbezek verleştirilmiştir .

Şek. 5- Eski Furunlu Köyü Hacı İbrahim Camii. Harimdeki mihrabın profili.

Mimari Özellikler ve Karşılaştırma

Eski Furunlu Köyü Camii, enine dikdörtgen planlı bir yapıdır. Harimi, ahşap destekler aracılığıyla, kible duvarına dik uzanan sahnılara bölünmüş ve üzeri düz ahşap bir tavanla örtülmüştür.

Anadolu'da, ahşap destekli - ahşap tavanlı camilerin inşası Selçuklu döneminde başlar³. Bu tür camiler çoğunlukla kible duvarına dik uzanan sahinlerden oluşur⁴. Sahın sayıları 3, 5, 7 gibi tek sayılarda tutularak giriş-mihrap ekseninin orta sahına denk gelmesi sağlanır⁵. Orta sahin, genellikle diğer sahinlerden geniş ve yüksektir. Bu uygulama, orta eksenin vurgusunu arttırdığı gibi, çatıda, ortadan yanlara doğru bir kademelenme de sağlar. Böylece çatıda yağmur ya da kar sularının birikmesi önlenmiş olur. Sahınları birbirinden ayıran destekler üzerine profilli yastıklar yerleştirilmiş ve ana girişler bu yastıklar üzerine oturtulmuştur. Örneklerin çoğunda, ana girişlerin üzerine bir veya birkaç sıra konsol yerleştirilerek, tâli girişlerin bu konsollar üzerine oturtulduğu görülmektedir. Ahşap ve kalemişi süslemeler bu tür camilerle adeta özdeşleşmiştir. **Sivrihisar Ulu Cami** (1231-32)⁶, **Afyon Ulu Cami** (1272)⁷ ve **Ankara Arslanhane Camii** (XIII.yy.başları)⁸ bu türün Anadolu Selçuklu dönemine ait anıtsal örneklerindedir. Ahşap destekli camilerin inşasına Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde daha küçük ve sade örneklerle devam edilmiştir.

Yayınlarda mevcut ahşap destekli cami örneklerinin, daha çok Orta Anadolu, Orta Karadeniz ve İçbatı Anadolu'da yoğunlaştıkları görülür. 1989 - 1991 yılları arasında, Denizli yöresinde saptadığımız XVIII-XIX. yüzyıllara ait, ahşap destekli 13 cami, bu türün coğrafi dağılımı konusundaki bilgilerimizi değiştirmiştir⁹. Denizli'den daha batıda,

³ Ahşap destekli-ahşap tavanlı camiler hakkında bilgi için bkz. O. Aslanapa, *Türk Sanatı*, I-II, İstanbul, 1984, s.72-79 ; B.Denike, "Batı Türkistan'da Ahşap Oymalı Birkaç Abide" (Çev: A.Osman Uysal), *Vakıflar Dergisi*, XX (1988), Ankara, s.29-38 ; A. Kuran, "Anadolu'da Ahşap Sütunlu Selçuklu Mimarisi", *Malazgirt Armağanı*, Ankara, 1972, s.179-186 ; K.Otto-Dorn, "Seldschukische Holzsäulenmoscheen in Kleinasien", *Aus Der Welt Der Islamischen Kunst*, Berlin, 1959, s.59-88 ; K. Otto-Dorn, "Die Ulu Dschami in Sivrihisar", *Anadolu (Anatolia)*, IX (1965), s.161-168 ; G. Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, Ankara, 1971 ; G. Öney, *Ankara Arslanhane Camii*, Ankara, 1990 ; Y. Önge, "Anadolu Mimari Sanatında Ahşap Stalaktitli Sütun Başlıkları", *Önasya*, 4/37 (1968), s. 11 ; Y. Önge, "Anadolu'da XIII-XIV. Yüzyılın Nakışlı Ahşap Camilerinden Bir Örnek: Beyşehir Köşk Köyü Mescidi" *Vakıflar Dergisi*, IX (1970), Ankara, s. 291-296; Y. Önge, "Selçuklularda ve Beyliklerde Ahşap Tavanlar", *Atatürk Konferansları*, V, 1971'den ayırması, Ankara, 1975.

⁴ Daha az sayıda olmakla birlikte, *Sivrihisar Ulu Cami* (1231-32) (Plan için bkz. K. Otto-Dorn, "Die Ulu Dschami in Sivrihisar"..., Abb.I), *Ermenek Akça Mescid* (1300) (Plan için bkz. A. Kızıltan, *Anadolu Beyliklerinde Cami ve Mescidler*, İstanbul,1958, s.65) ve *Ankara Hacı İvaz Mescidi* (XV.yy. başı) (Bkz. G. Öney, *Ankara'da Türk Devri*...,s.338, plan 7) gibi mihraba paralel sahinlerden oluşan ahşap destekli ve ahşap tavanlı camiler de inşa edilmiştir.

⁵ Az sayıda olmakla birlikte *Kastamonu, Küre-i Hadid Köyü İsmail Bey Camii* (1451) (Plan için bkz. A. Kızıltan, *a.g.e.*, s. 15) gibi iki sahinli, *Konya Meram Mescidi* (1402-24) (Plan için bkz. A. Kızıltan, *a.g.e.*, s. 25) ve *Karaman, İlisra (Yollarbaşı) Köyü Camii* (XIV-XV.yy.) (Plan için bkz. E. Diez - O. Aslanapa, *Karaman Devri Sanatı*, İstanbul, 1950, s.104) gibi dört sahinli örnekler de inşa edilmiştir.

⁶ Bilgi ve plan için bkz. K. Otto-Dorn, "Die Ulu Dschami in Sivrihisar"...,s.161-168, Abb.I.

⁷ Bilgi ve plan için bkz. K.Otto-Dorn, "Seldschukische Holzsäulenmoscheen in Kleinasien"..., s.86-87.

⁸ Bilgi ve plan için bkz. G. Öney, *Ankara Arslanhane Camii*...

⁹ Denizli yöresindeki ahşap destekli-ahşap tavanlı camiler hakkında bilgi için bkz. Ş.Çakmak, *Denizli İli'ndeki Türk Anıtları (Camiler)*, (E.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) İzmir,1991 ; Ş. Çakmak, "Belenardıç (Torapan) Köyü Camii (Güney/Denizli)", *Sanat Tarihi Dergisi*, VII, İzmir,1994, s.19-26 ; Ş. Çakmak, "Boğaziçi Kasabası Eski Cami (Baklan/Denizli)", *9. Milletlerarası Türk Sanatları*

yayınlarından tanıdığımız tek örnek **Beçin, Orhan Bey Camii'dir** (1333)¹⁰. Eski Furunlu Köyü Camii, Beçin Orhan Bey Camii'nden sonra, Denizli örneklerinden daha batıda ve daha erken tarihli bir yapı olması bakımından önemlidir.

Yapıda, sahnınların, ahşap destekli ve kible duvarına dik sahnınlı diğer camilerden farklı bir şekilde düzenlendiğine tanık oluyoruz. Yukarıda değinildiği gibi, bu tür camilerde sahnınlar tek sayılarda tutularak, giriş-mihrap ekseninin harimi ortalaması sağlanmaktadır. Eski Furunlu Köyü Camii'nde, 5 destekle kible duvarına dik 6 sahn oluşturulmuştur. Ancak, giriş - mihrap eksenine isabet eden ortadaki destek, eksen kesintiye uğratacağı için, harim zeminine değil, kadınlar mahfiline yerleştirilmiştir. Böylece harime girenler, harimi beş sahnınlı olarak algılamaktadır.

Yapının plan özellikleri kadar, güneyinde yer alan mihraplı duvar da ilginçtir. Bu duvarın işlevi hakkında şu varsayımlar ileri sürülebilir:

1- Akla gelen ilk olasılık, bu duvarın daha önceki bir camiye ait olabileceğidir. Bu caminin büyük ölçüde tahrip olduğunu, ayakta kalabilen duvarları kullanmak yerine biraz daha kuzeyine yeni bir cami yapıldığını düşünebiliriz. Ancak, duvar kalınlığının 55 cm olması, bu duvarın bir üst örtüyü taşıyıp taşıyamayacağı konusunda tereddütlere neden olmaktadır. Kaldı ki, dikdörtgen bir çerçeve oluşturan mihrap, iki yandaki duvarlardan 60 cm. kadar daha yüksektir. Ayrıca, bu duvarların içte ve dışta kayrak taşlarla oluşturulmuş bir saçağa sahip olmaları, bir üst örtüyü taşımak amacıyla yapılmadıklarını düşündürmektedir.

2- Yukarıda sözünü ettiğimiz faktörler, bu duvarın bir namazgâha ait olabileceğini akla getirmektedir¹¹. Duvar, eğer bir namazgâha aitse camiden daha önce inşa edilmiş olmalıdır. Zira, caminin yanına bir namazgâh inşasına gerek yoktur. Gereksiz görünmesine rağmen, buraya bir namazgâh inşa edilmiş olabileceği düşünülse bile, namazgâhın namaz kılınacak yeterli alanı bulunmamaktadır.

Namazgâhın tarihlendirilmesine yardımcı olabilecek tek unsur mihraptır. Mihrap, şekil bakımından harimdeki mihrabın yakın benzeridir. Profilleri dışında, kavsara ve mukarnas formları hemen hemen aynıdır. Bu benzerlik, bu iki mihrabın birbirine yakın tarihlerde yapılmış olduklarını düşündürmektedir. Bu durumda, buraya önce bir namazgâh yapıldığını, kısa bir süre sonra da, namazgâha ait duvar kaldırılmadan, namazgâh alanına caminin inşa edildiğini kabul etmek gerekecektir.

Kongresi, C.I. Ankara, 1995, s. 529-540 ; A. Arel, " Ege Bölgesi Ayanlık Dönemi Mimarisi: 1989 Dönemi Yüzey Araştırmaları", *VIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (1990), Ankara, 1991, s. 1-9.

¹⁰ Bilgi için bkz. A. Arel, "Menteşe Beyliği Devrinde Peçin Şehri", *Anadolu Sanatı Araştırmaları*, I (1968), İstanbul, s.75.

¹¹ Namazgâhlar, yol güzergâhlarında, yerleşim birimlerinin camilerden uzak kesimlerinde ve mesire yerlerinde namaz kılınabilmesi için inşa edilmiş, üzeri açık ibadet yapılarıdır. Bu tür yapılarda genellikle kible yönünü gösteren bir mihrap taşı ya da mihrap içeren bir duvar, abdest almak için bir çeşme ya da kuyu bulunur. Bazı örneklerde minber de yer alır. Ayrıntılı bilgi için bkz. C. Esad Arseven, *Türk Sanatı*, İstanbul, 1970, s. 89 ; M.Uğur Derman, "Osmanlı Devri Şehir ve Menzil Yollarında İstirahat ve İbadet Yerleri (Namazgâhlar)", *Atatürk Konferansları*, V(1971-72), Ankara,1975, s. 281-298 ; M.Sinan Genim, "Minrablı ve Minberli Namazgâhlara Bir Örnek", *Sanat Tarihi Yıllığı*, VI (1976), İstanbul, s. 147-155 ; H. Akmaydalı, "Mihrablı ve Minberli Namazgâhlarımız", *Vakıflar Dergisi*, XXIII (1994), Ankara, s.123-144.

Süslemeler

Eski Furunlu Köyü Camii sade bir yapıdır. Yapının tüm süsleme unsurları alçıyla, kalıplama tekniğinde oluşturulmuştur. Son cemaat yeri köşe payelerinin içe bakan yüzlerindeki kemerli panolar, harimin kuzey duvarındaki pencereleri içine alan basit mukarnaslı kavsaralara sahip çökertmeler, batı girişinin kemer köşeliklerindeki bitkisel motifler ve rozetler, taçkapının tepelik kısmındaki ters-düz palmetler ve köşeliklerindeki rozetler, mihrap ve içteki pencerelerin üst kesimlerindeki alem motifleri yapının başlıca süsleme unsurlarıdır. Bu süslemelerden, taçkapı üzerindeki ters-düz palmet motifleri, Anadolu'da hemen her dönemde sevilerek kullanılan bir motif olmuştur. Burada oldukça kaba ve yozlaşmış bir uygulamasını gördüğümüz bu motifin benzerlerini, Ankara Ahi Elvan Camii (XIV.yy. sonları) alçı mihrabının tepeliğinde¹², Bergama Ulu Camii (1398/99) taçkapısı atkı taşında¹³, Edirne Muradiye Camii (1436) çinilerinde¹⁴ ve daha bir çok örnekte görmek mümkündür.

Tarihlendirme

Yapının inşa tarihini, taçkapı üzerindeki Osmanlıca kitabeden öğreniyoruz (Resim-9). Kitabenin metni ve latin harfleriyle okunuşu şöyledir ¹⁵.

يا الهی بو مقامده کم دلر سه حاجتین
روا قیل حق عزتک یا مجیب السائلین
رحیما بونده کم ایلر عبادتلا وتلر
صلوته کم قیام ایلر مقامن ایله علیین
بو جامعی اتدی بنا ابن افریدون آغا
حاجی ابراهیم رجا ایدر قبولک یا معین
حبیبک قل اگا رهبر خدادیدارکی کویستر
شفعی اوله فی المحشر شفیع المذنبین
صاحب الخیره دعا هر کم ایدر یا رنا
قل جهنمدن رها یا آمان الخائفین
لفظاً و معناً هاتف اتمامه ددی تاریخ
بیک بسکن اوچنده ییلدی دارالمتین

¹² Resim için bkz.Y.Demiriz, *Osmanlı Mimarisinde Süsleme, I*, İstanbul,1979,s.175,Resim 38.

¹³ Şekil için bkz. B. Ersoy, "Bergama Ulu Camii", *Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi*, IV. (1988), İzmir, s.61, Şekil 2.

¹⁴ Resim için bkz. Y. Demiriz, *a.g.e.*,s.493, Resim 491.

¹⁵ Kitabeleri okuyan, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Görevlisi, hocam Sayın Aydoğan Demir'e şükranlarımı sunarım.

Eski Furunlu Köyü Hacı İbrahim Camii

*Ya İlâhi bu makâmda kim dilerse hâcetin
Revâ kıl Hakk-ı izzetin yâ mucibü's sâilîn
Rahîmâ bunda kim eyler 'ibâdetler tilâvetler
Salâta kim kıyâm eyler makâmın eyle 'illiyîn*

*Bu câmi'i etdi binâ ibn-i Efridûn Ağa
Hacı İbrahim ricâ eder kabûlün yâ mu'in
Habîb'in kul ana rehber Hüdâ didârını göster
Şefî'i ola fi'l-mahşer şefî'ül-müznibîn*

*Sahibü'l-hayra dua her kim ider yâ Rabbenâ
Kul cehennemden rehâ yâ âmânü'l-haifîn
Lafzen ve ma'nen hâtif itmâmına dedi târîh
Bin seksen üçünde yapıldı dârü'l-mefîn*

Yapının inşa tarihi kitabenin son satırında hem yazı ile hem de ebcedle verilmiştir. Buna göre yapı 1083/1672-73 yılında **Hacı İbrahim** adlı bir kişi tarafından, **İbni Efridun Ağa** adlı bir mimara inşa ettirilmiştir. Ayrıca, 1 Muharrem 1327 / 23 Ocak 1909 tarihli bir kayıttan öğrendiğimize göre, caminin bugün mevcut olmayan bir vakfiyesi vardı¹⁶. Camiyi inşa ettiren şahsın adı, caminin kuzeydoğusundaki çeşmenin kitabesinde de geçmektedir. Kitabenin metni ve latin harfleriyle okunuşu şöyledir .

بنا الحاجی ابراهيم فى سنة ١٠٨٩

Benâ (?)¹⁷ el - Hacı İbrahim fi sene 1089.

Kitabeden, çeşmenin 1089/1678-79 yılında, yani camiden 6 yıl sonra inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Minare girişi üzerindeki kitabenin metni ve latin harfleriyle okunuşu şöyledir (Resim-10):

¹⁶ VGM. arşivinde yer alan 604 no.lu vakfiye defterinin 33. sayfa, 40. sırasındaki kayıt, bir mahkeme ilâmı esas alınarak düzenlenmiştir. Bu kayıttan, Hacı İbrahim Camii hatibi *Hafız Mustafa Efendi İbni Mustafa'nın*, köyün çeşitli yerlerinde ve çevre köylerde yer alan ve 51 zeytin ağacından oluşan camiye ait vakıf gelirlerini, sadece hitabet giderleri için ayrıldığı düşüncesiyle uzun bir süre zaptettiği, bu nedenle de *Hacı Mehmed Oğlu Mehmed bin Ali* adlı bir kişi tarafından mahkemeye verildiği öğrenilmektedir. Köyden çeşitli şahitlerin ifadeleri sonucunda mahkeme, sözkonusu gelirlerin caminin tüm giderleri için vakfedildiğini hükme bağlamıştır.

¹⁷ Net olarak okunamayan bu sözcüğü "bennâ" şeklinde okumak da mümkündür. Ancak, kitabede adı geçen *Hacı İbrahim*'in caminin banisi olması, sözcüğü "mimar" anlamına gelen "bennâ" şeklinde okunmasını güçleştirmektedir. Bu nedenle, sözcüğün "yaptı" anlamına gelen sözcüğünün yanlış yazılmış şekli olduğunu kabul etmek daha akla yakın görünmektedir.

Şakir Çakmak

ما شاء الله

۱۳۲۲

بویله بر عالی مناره لایق الله اوله
بانسی چشمی محمد هر ایکی جهانده شاد اوله
سعینی مشکور ذنبینی مغفور ایده رب جلیل
همشینی جنت ایچره حور ایله غلمان اوله
ایلمش اخلاص ایله صرف ایلمش حممتی
روز محشرده معین حضرت قران اوله
اولدی اتمام بیک اوچیوز یکریمی ایکی ده
اشده تاریخ بودر روحی چتمی محمد شاد اوله

Mâşa-Allah

1322

*Böyle bir 'âlî minâre layıku'l-lah ola
Banisi Çeşmî Mehmed her iki cihânda şâd ola
Sa'yini meşkûr zenbini mağfur ide Rabbi Celîl
Hemnişîni Cennet içre hûr ile gılmân ola
Eylemiş ihlâs ile sarf eylemiş himmetini ¹⁸
Rûz-ı mahşerde muin Hazret-i Kur'ân ola
Oldu itmâm bin üçyüz yirmi ikide
İşde târih budur ruhu ¹⁹ Çetmî ²⁰ Mehmed şâd ola.*

Kitabeden, minarenin 1322/1904-5 yılında Çeşmî Mehmed adlı bir kişi tarafından inşa ettirildiğini öğreniyoruz.

Burada tanıtmaya çalıştığımız Eski Furunlu Köyü Hacı İbrahim Camii, Batı Anadolu'da, özellikle Denizli yöresinde çok sayıda örneğine rastladığımız ahşap destekli cami türünün, Beçin Orhan Gazi Camii'nden sonra, yörede bilinen en erken tarihli örneği olması açısından önemlidir.

Şakir Çakmak

¹⁸ Sözcüğün doğru yazılışı همت şeklindedir.

¹⁹ Sözcüğün روح şeklinde yazılması gerekirdi.

²⁰ Kitabenin ikinci satırında "çeşmî" şeklinde yazılmış olan sözcük, bu satırda "çetmî" şeklinde yazılmıştır.